

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง การศึกษาในอิสลาม : แนวคิด และกระบวนการจัดการเรียนรู้ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1) ลักษณะพิเศษของระบบการศึกษาในอิสลาม

ระบบการศึกษาในอิสลามมีคุณสมบัติพิเศษที่แตกต่างจากระบบการศึกษา โดยทั่วไปอยู่หลายประการด้วยกัน พอสรุปประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

- 1.ระบบการศึกษาในอิสลามเป็นระบบการศึกษาแห่งพระผู้อภิบาล
- 2.เป็นระบบการศึกษาระดับสากล
- 3.เป็นระบบการศึกษาที่ครอบคลุมและสมบูรณ์แบบ
- 4.เป็นระบบการศึกษาที่ ยึดหยุ่นและทันสมัย
- 5.เป็นระบบการศึกษาที่ สอดคล้องกับธรรมชาติ
- 6.เป็นระบบการศึกษาดลอดชีพ

2.) แนวคิดทางการศึกษาในอิสลาม

แนวคิดทางการศึกษาในอิสลามนั้นเป็นแนวคิดที่มาจากแหล่งที่มาสามแหล่งด้วยกัน คือ :

- 1.แนวคิดทางการศึกษาจากอัลกุรอาน
- 2.แนวคิดทางการศึกษาจากอัลอะหะดีษ
- 3.แนวคิดทางการศึกษาของบรรดาปราชญ์มุสลิม

1.1)แนวคิดทางการศึกษาจากอัลกุรอาน

แนวคิดทางการศึกษาจากอัลกุรอานเป็นแนวทางศึกษาที่สมบูรณ์แบบที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ และเป็นแนวคิดที่บริสุทธิ์ สูงส่งและมีความบารอ์กัตอยู่ในตัวของมันเอง เพราะเป็นแนวคิดที่มาจากพระผู้อภิบาลผู้ทรงสร้างแห่งสากลโลกและเป็นแนวคิดที่ไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงจนตราบฟ้าดินสลาย แนวคิดนี้ได้ประจักษ์ให้เห็นถึงอณูภาพของมันแล้วแก่ชาวโลก

จากบรรพชนรุ่นแรกนับจากวันที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ทรงประทานอัลกุรอานให้แก่ท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ เป็นครั้งแรกและต่อเนื่องจนครบสมบูรณ์ภายในระยะเวลา 23 ปี ดังนั้นคัมภีร์อัลกุรอานจึงคัมภีร์ที่ได้รับรวบรวมแนวคิดทางศึกษาที่สมบูรณ์แบบและประเสริฐที่สุดที่ได้รับรวบรวมแนวคิดในด้านต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้ายังชัดเจนและครบถ้วน อัลกุรอานได้กล่าวถึงความประเสริฐของหลักการศรัทธาและความสำคัญของมัน อัลกุรอานได้อธิบายถึงแก่นแท้ความหมายของอิหม่าม และบรรดาซอฮาบะห์ของท่านเราะสูลได้ศึกษาอัลกุรอานจากท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ด้วยความขำเกรงและศรัทธามั่นต่ออัลลอฮ์ ﷻ และได้แสดงออกด้วยการปฏิบัติด้วยความนอบน้อมและเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์และเราะสูลของพระองค์ บรรดาซอฮาบะห์ของท่านนบีได้ศึกษาอัลกุรอานจนถึงระดับขั้นสูงสุดของการ ตักวา(ความขำเกรง) ตัสดีก(การยอมรับ) อีกลาศ (ความบริสุทธิ์) ตักฎียะห์(การเสียสละ) และอัชชบาต(ความมั่นคง) และได้ประจักษ์เป็นรูปจากสิ่งเหล่านั้นในวิถีชีวิตประจำวันของบรรดาซอฮาบะห์ทั้งหลายที่พวกเขามีความศรัทธาต่อคำสอนแห่งอัลกุรอานอย่างเห็นได้ชัด เพราะทุกหลักการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของพวกเขา และทุกปัญหาที่เกิดการขัดแย้งกันเขากลับไปหาอัลกุรอานและซุนนะห์เพื่อใช้ในการพิพากษาเสมอ อัลกุรอานไม่ได้จำกัดเฉพาะแนวคิดทางการศึกษาเพียงอย่างเดียวแต่จะครอบคลุมแนวคิดในด้านต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์บนโลกนี้ แต่ผู้เขียนจะพูดถึงในที่นี้เฉพาะแนวคิดทางการศึกษาเท่านั้น ซึ่งพอที่จะสรุปได้ดังต่อไปนี้คือ

1. อัลกุรอานได้พูดถึงการศึกษาอิสลามว่าเป็นการศึกษาเพื่ออัลลอฮ์ ﷻ และเป็น การอิบะดะฮ์ต่อพระองค์

2. อัลกุรอานได้ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดทางการศึกษาในอัลกุรอานว่าเป็นทิศทาง การศึกษาที่มีแหล่งที่มาหลักจากอัลลอฮ์และเราะสูล โดยมีเป้าหมายหลักทางการศึกษาเพื่อให้มนุษย์มีความศรัทธามั่นและขำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ เพียงผู้เดียว ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง และมีเป้าหมายรอง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง

3. อัลกุรอานได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาอิสลามเป็นการศึกษาที่ครอบคลุมที่จำเป็น จะต้องเรียนรู้ในทุกสาขาวิชาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพื่อไปสู่การเป็นตัวแทน ของอัลลอฮ์พระเจ้าผู้ทรงเดชานุภาพและสมบูรณ์ยิ่ง

4. อัลกุรอานได้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดทางการศึกษาในอิสลามเป็นแนวคิดที่สอดคล้อง กับธรรมชาติของมนุษย์ และเป็นการศึกษาที่มีสาระและจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างครบ ด้าน เพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย สติปัญญา และสังคม เสริมสร้างให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรมและระเบียบวินัย ปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม

5. อัลกุรอานได้แสดงให้เห็นว่าการศึกษาในอิสลามนั้นเป็นการศึกษาที่เป็นวิทยาศาสตร์ เหมาะสมกับทุกๆที่และทุกยุคสมัย

1.2) แนวคิดทางการศึกษาจากสุนนะฮ์ อัลดะวะวียะฮ์

เป็นที่ยอมรับในบรรดานักวิชาการมุสลิมว่า ท่านเราะฮูฎ رضي الله عنه แห่งอิสลามเป็นทั้งครูและนักปรัชญาการศึกษาคนแรกในประวัติศาสตร์อิสลาม (Malik,1983:42) แม้ว่าเราะฮูฎ رضي الله عنه ท่านจะเป็นผู้ที่ไม่รู้หนังสือและไม่ได้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียง แต่ท่านเราะฮูฎ رضي الله عنه สามารถที่จะสอนวิชาจิตวิทยา ปรัชญาและกฎต่าง ๆ ทางการศึกษาแก่บรรดาศอฮาบะฮ์ของท่านอย่างไม่มีที่ติ (rahman,1980:3) แนวคิดทางการศึกษาของท่านเราะฮูฎ رضي الله عنه วางอยู่บนพื้นฐานของอัลกุรอานและแบบฉบับของท่าน ดังนั้นหากต้องการศึกษาแนวความคิดทางการศึกษาของท่าน ก็จำเป็นที่จะต้องศึกษาอัลกุรอานและอัลหะดีษไปพร้อม ๆ กัน.

สำหรับแนวคิดทางการศึกษาจากอัลหะดีษ มีอยู่หลายประการด้วยกันพอสรุปประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

1.แนวคิดการศึกษาเพื่ออัลลอฮ์

แนวคิดการศึกษาเพื่ออัลลอฮ์นั้นเป็นศูนย์กลางแห่งแนวคิดทางการศึกษาในอิสลาม เพราะเป้าหมายหลักของการศึกษาในอิสลามนั้น ก็คือศึกษาเพื่อให้รู้จักอัลลอฮ์ ﷻ และมีความศรัทธามั่นต่อพระองค์เพียงผู้เดียว

2. แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต

แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต เป็นแนวคิดที่ท่านได้สั่งเสียให้แก่อุมมะฮ์ของ ท่าน (ประชาชาติของท่าน)

การศึกษาตลอดชีวิต เป็นแนวความคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการศึกษาในปัจจุบันแท้จริงแล้วแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตมิใช่เรื่องใหม่ แต่มีมานานแล้วในสมัยของท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ ซึ่งท่านมีคำสอนว่า ((أَطْلُبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ إِلَى اللَّخْدِ)) ความว่า “จงศึกษาเรียนรู้ตั้งแต่อยู่ในเปล จนถึงหลุมฝังศพ” (From cradle to grave) หรือจากครรภ์มารดาถึงสุสาน

13) แนวคิดทางการศึกษาของปราชญ์มุสลิม

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทางการศึกษาของนักคิดมุสลิมที่สำคัญดังต่อไปนี้ คือ

แนวคิดทางการศึกษาของ อัลกินดี (al-Kindi) الكندي

แนวคิดทางการศึกษาของอัล กอบิซี (Al-Qabisi) القابسي
 แนวคิดทางการศึกษาของ อาบู ไฮยาน อัคเคฮิดี (Abu haiyan attauhidi)
 แนวคิดทางการศึกษาของอิบนุมิสกะวัยฮ์ (Ibn Miskawaih) ابن مسكويه
 แนวคิดทางการศึกษาของอิบนุ สะฮุนนุ (Ibn Sahnun) ابن سحنون
 แนวคิดทางการศึกษาของ อิบนุ อับดุลบาร (Ibn Abdulbar) ابن عبد البر
 แนวคิดทางการศึกษาของอิบนุ ซินา (Ibn Sina) ابن سينا
 แนวคิดทางการศึกษาของ อัล-มาวาร์ดี (al-Mawardi) الماوردي
 แนวคิดทางการศึกษาของเคาะฎิบ อัลด บัฆดาดิ (Khatib al-Baghdadi)
 แนวคิดทางการศึกษาของอัล เฆาะสะลิต (al-Ghazali) الغزالي
 แนวคิดทางการศึกษาของอิบนุ คอลดูน (Ibn Khaldun) ابن خلدون

ผลการวิจัยพบว่า : แนวคิดทางการศึกษาของนักคิดมุสลิมที่ได้กล่าวมานั้นทุกคน

ยอมรับว่า

- 1.เป้าหมายสูงสุดของการศึกษาอิสลาม คือการสร้างบุคลิกภาพและลักษณะนิสัยที่สมบูรณ์ เพื่อเป็นบ่าวที่เคารพภักดีต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ
2. ความแตกต่างด้านอัตลักษณ์ของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่ผู้สอนจะต้องคำนึงถึงในการจัดการเรียนการสอนทั้งนี้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการเรียนการสอนมากขึ้น
3. การศึกษามีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการเตรียมพร้อมปัจเจกบุคคลทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เพื่อใช้ชีวิตอยู่บนโลกนี้และไปสู่โลกหน้าอย่างมีความสุข
4. การศึกษามีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตมนุษย์ และการปิดบังความรู้นั้นเป็นสิ่งที่ต้องห้ามในอิสลาม
5. การศึกษาจะต้องเริ่มจากการศึกษาอัลกุรอาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่ยังน้อย เพราะสิ่งที่ได้เรียนมาจากอัลกุรอานจะแทรกซึมเข้าไปในร่างกาย และจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของเลือดเนื้อเมื่อเขาโตขึ้น
6. มนุษย์จะบรรลุซึ่งความรู้ได้จากสี่ทางด้วยกัน 1. ด้วยประสาทสัมผัสทั้งภายในและภายนอก 2. ด้วยการอิสรหมจากอัลลอฮ์ (การคลของอัลลอฮ์ให้คนทั่วไป) 3. ด้วยการใช้สติปัญญา 4. วะหีย์ (การคลของอัลลอฮ์ให้แก่บรรดานบีและเราะสุลของพระองค์)

7. ความรู้ที่เป็นสัจธรรมนั้นได้ถูกประทานมาอย่างศาสดาต่างๆและความรู้นี้ถือ
ว่าเป็นความรู้ที่แท้จริง

8. ได้ยอมรับว่าปรัชญานั้นมีข้อจำกัด และไม่สามารถที่จะแก้ไขหรือเข้าใจปัญหา
บางอย่างได้ เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ (معجزات) เรื่องราวเกี่ยวกับนรกสวรรค์ หรือ
แม้กระทั่งเรื่องราวเกี่ยวกับวันอาคิเราะห์ (วันปรโลก) แต่ Wahyu สามารถอธิบายให้เราเข้าใจสิ่งเหล่านี้
ได้ และ Wahyu ก็ถือเป็นความจริงแท้ที่ไม่มี ความคลงแคลงใดๆทั้งปวง

9. การให้การศึกษาแก่เด็กนั้น จะต้องครอบคลุมด้านต่างๆ 4 ด้านด้วยกัน คือ ด้าน
สรีระ จิตใจ สติปัญญา และสังคม

3) การจัดการกระบวนการเรียนรู้ในอิสลาม

การจัดการกระบวนการเรียนรู้ในอิสลามนั้นจะต้องมีองค์ประกอบต่างๆหลายประการ
ด้วยกันซึ่งผู้วิจัยพอที่จะสรุปประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

3.1. หลักสูตร

จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่าความหมายของหลักสูตรการศึกษาตามแนวคิดของ
นักวิชาการและนักการศึกษาอิสลามข้างต้นนั้นในภาพรวมไม่ได้แตกต่างกันมากนักแต่จะแตกต่าง
กันบ้างในส่วนของรายละเอียดเท่านั้น ซึ่งพอที่จะสรุปได้ว่าหลักสูตรนั้น หมายถึง “แนวทาง
เนื้อหาวิชาที่จัดไว้อย่างมีระบบเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาหาความรู้ที่เป็นสัจธรรมที่อัลลอฮ์ได้ทรง
ประทานให้มนุษยชาติเพื่อเป็นแสงสว่างนำทางไปสู่ความสำเร็จในโลกนี้และโลกหน้า โดยผ่าน
กิจกรรมการเรียนการสอน กระบวนการคิดและวิธีการฝึกอบรมเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนา
เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้อิสลามอันสูงส่งอย่างครบถ้วนทั้ง
ทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สติปัญญา สังคม และจิตวิญญาณ”

3.2. การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้

ผลของการศึกษาพบว่าการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้เป็นกลไกที่สำคัญ
อย่างหนึ่ง ในการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ให้ผู้เรียนได้ลงมือ
ปฏิบัติ ระหว่างหรือหลังการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้นั้นๆ และสำหรับการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ใน

แหล่งเรียนรู้นั้น ผู้จัดกิจกรรมหรือผู้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ จำเป็นต้องมีความรู้เพียงพอเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ที่จะนำมาออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียน ได้ฝึกปฏิบัติ ซึ่งต้องรู้ว่าแหล่งเรียนรู้นั้น ถูกจัดอยู่ในประเภทใดมีองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง และมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอย่างไร ตลอดจนจุดเน้นหรือกิจกรรมของแหล่งเรียนรู้ว่ามีกิจกรรมอะไรบ้าง และมีเนื้อหาสาระอะไรที่ ต้องการเน้นให้ผู้เข้าใช้บริการทราบหรือเรียนรู้ ซึ่งผู้ออกแบบกิจกรรมต้องเข้าใจในเรื่องนี้ เนื่องจาก องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่อยู่ในแหล่งเรียนรู้อาจมีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับเนื้อหาสาระการเรียนรู้ใน หลักสูตร ซึ่งก็จะเป็นประโยชน์และมีความหมายต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนมากขึ้น ดังนั้นการ ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้จึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยเติมเต็มความรู้ หรือการขยายความรู้ความเข้าใจ ให้ผู้เรียนหรือเสริมทักษะทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ในตัวผู้เรียนต่อไป ฉะนั้นการออกแบบ กิจกรรมการเรียนรู้จึงจำเป็นต้องเข้าใจเกี่ยวกับความหมายความสำคัญ ลักษณะ ประโยชน์ รูปแบบ และ ขั้นตอนตลอดจนหลักในการสร้างหรือออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้

3.3. การจัดสื่อการเรียนรู้

จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า “สื่อการเรียนรู้” นับว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถช่วยให้การเรียนการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้แต่ละครั้งประสบความสำเร็จและ บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ เพราะท่านศาสตราจารย์ก็ได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้เป็นอย่างมากโดยจะ สังเกตเห็นจากการสอนของท่านแต่ละครั้งท่านจะใช้สื่อการสอนแทบทุกครั้ง แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับ ผู้สอนว่าจะมีความรู้ความชำนาญและประสบการณ์ในการเลือก ผลิต และใช้สื่อได้คตินาน้อย เพียงใด ดังนั้น นอกจากความรู้ในเรื่องการเรียนรู้ จิตวิทยาการเรียนรู้แล้ว ผู้สอนควรมีความรู้ เกี่ยวกับสื่อและวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้วยเพื่อจะได้สามารถเลือกใช้ผลิตและพัฒนาสื่อได้อย่าง เหมาะสมและเกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้อย่างแท้จริง

3.4. การจัดกระบวนการสอน

ผลของการวิจัยพบว่าการจัดกระบวนการเรียนการสอนในอิสลามนั้น มีอยู่ หลายวิธีด้วยกัน ทุกวิธีล้วนแต่มีประโยชน์ในการนำมาสอนทั้งสิ้น ข้อสำคัญในการนำมาใช้ผู้สอน ต้องเลือกให้เหมาะสมกับผู้เรียนจึงจะ ได้ผล การเลือกวิธีสอนจึงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการ สอน ผู้สอนควรพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยเฉพาะการเรียนการสอนในปัจจุบันจะเน้นการ

เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย ครูผู้สอนจึงต้องช่วยผู้เรียนให้เรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่กำหนดให้ได้

จากการศึกษาคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษที่เกี่ยวข้องกับวิธีการและเทคนิคการสอนของท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ พบว่าในคัมภีร์อัลกุรอาน และอัลหะดีษ ได้กล่าวถึงวิธีการและเทคนิคการสอนไว้มากมาย ซึ่งพอที่จะสรุปได้ ดังต่อไปนี้

1. วิธีสอนโดยการสนทนา ตั้งคำถามและร่วมอภิปราย
2. วิธีสอนโดยการสร้างแรงจูงใจ หรือแรงกระตุ้น
3. วิธีการสอนด้วยการเล่าเรื่องประกอบ
4. วิธีการสอนโดยการอุปมาอุปมัย
5. วิธีสอนโดยการสาธิต ฝึกฝนและปฏิบัติ
6. วิธีการสอน โดยการส่งเสริม ตักเตือนและการลงโทษ

3.5. การวัดและประเมินผล

จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่าการประเมินวัดผลทางการศึกษาหมายถึงการประเมินการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลที่ได้รับการพัฒนาทางการศึกษาที่เกิดขึ้นหลังจากการจัดการศึกษาเพื่อประเมินว่าประสบความสำเร็จหรือไม่เพียงใดละหลังจากได้รับการประเมินแล้วจะมีการนำข้อมูลที่ได้เป็นสะท้อนเพื่อแก้ไขเปลี่ยนแปลงกระบวนการให้เหมาะสม

การวัดและประเมินผลจึงไม่ยุติแค่การประเมินผลการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลเท่านั้นแต่จะหมายรวมไปถึงการพัฒนาและแก้ไขพัฒนาอีกด้วย ด้วยเหตุนี้เองจึงมีการพูดกันในอีกอย่างหนึ่งว่า “กระบวนการรวบรวมข้อมูลในส่วนของพฤติกรรมของบุคคล โดยข้อมูลเหล่านี้มาศึกษาค้นคว้าเพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการศึกษาที่ได้วางไว้

หากจะกล่าวถึงการวัดผลประเมินผลโดยละเอียดแล้วจะหมายถึง การปรับปรุงป้องกันและแก้ไข โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อหาจุดอ่อนจุดแข็งของการจัดการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ การวัดผลประเมินจึงไม่มีการสิ้นสุด เพียงแต่ผู้กระทำการประเมินผลจะสามารถรู้ได้ว่าจุดใดของระบบที่ประสบความสำเร็จและควรมีการพัฒนาให้ดีขึ้นและส่วนใดที่ยังต้องแก้ไขปรับปรุงต่อไป

การประเมินผลไม่ได้จำกัดเฉพาะการประเมินผลการจัดการเรียนการสอนจากตัวผู้เรียนเท่านั้น แต่การประเมินผลยังหมายถึงการประเมินหลักสูตรทั้งระบบ นั่นคือการประเมินจุดประสงค์ องค์กรประกอบและและกิจกรรมของหลักสูตร เพื่อหาจุดอ่อนจุดแข็งในแต่ละส่วน

นอกจากนี้ยังจะหมายรวมไปถึงเอกสารประกอบการสอน วิธีสอน สื่อนวัตกรรมการเรียนการสอน ความครอบคลุมของเนื้อหาหลักสูตร

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากที่ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาในอิสลาม แนวคิดและกระบวนการจัดการเรียนรู้ในอิสลามนั้นได้ผลสรุปที่มีประเด็นควรนำมาอภิปรายดังนี้

1) ระบบการศึกษาในอิสลาม เป็นระบบการศึกษาที่มีความแตกต่างกับระบบการศึกษาโดยทั่วไป ตรงที่ว่าระบบการศึกษาในอิสลามเป็นระบบการศึกษาแห่งพระผู้อภิบาลที่ผู้เรียนจะต้องมีความบริสุทธิ์ใจในการศึกษาต่ออัลลอฮฺ ﷻ เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะต้องศึกษาเฉพาะวิชาทางธรรมเพียงอย่างเดียวโดยไม่สนใจวิชาทางโลก เพราะระบบการศึกษาในอิสลามนั้นเป็นระบบการศึกษาที่ครบถ้วนสมบูรณ์รวมเอาภาพลักษณ์ต่างๆของชีวิตไว้ทั้งหมด ในอิสลามมีทั้งรัฐและมาตุภูมิหรือมีทั้งรัฐบาลและประชาคม ,มีทั้งศีลธรรมและอำนาจหรือมีทั้งความเมตตาและความยุติธรรม ,มีทั้งวัฒนธรรมและกฎหมายหรือมีทั้งวิชาการและการพิพากษา ,มีทั้งวัตถุและทรัพยากรหรือมีทั้งการประกอบอาชีพและความมั่งคั่ง ,มีทั้งการต่อสู้และการประกาศเชิญชวน หรือมีทั้งกองทัพและแนวความคิด เช่นเดียวกัน มีทั้งความเชื่อที่สัจย์จริงและการทำอิบะดะฮ์ที่ถูกต้อง ที่กล่าวมานี้ที่ความสำคัญและสัมพันธ์กันทั้งหมด ดังนั้นการศึกษาอิสลามจึงต้องเป็นไปตามหลักการนี้อย่างครบถ้วน เพราะอัลลอฮฺจะไม่ทรงรับการทำงานใดๆของมุสลิมที่ปฏิบัติไปโดยปราศจากความรู้ ขาดความบริสุทธิ์ใจต่ออัลลอฮฺ ﷻ และไม่ถูกต้องตามแบบอย่างของศาสนาคามุฮัมมัด ﷺ ดังที่ท่านได้ประกาศไว้

★ คอเล็ค ฮาหมิด อัลสะซิมีย (2000:45) ได้อธิบายว่า “ระบบการศึกษาอิสลามเป็นระบบการศึกษาแห่งพระผู้อภิบาล เพราะบทบัญญัติต่างๆในอิสลามและทางนำที่จะนำพามวลมนุษยชาติไปสู่ความสำเร็จทั้งในโลกนี้และโลกหน้านั้น ล้วนแต่มีแหล่งที่มาจากอัลลอฮฺ ﷻ ทั้งสิ้น ผิดไปจากระบบการศึกษาโดยทั่วไปที่มีแหล่งที่มาจากแนวคิด ปรัชญา และความรู้สึคนึกคิดของมนุษย์” และด้วยระบบการศึกษาแห่งพระผู้อภิบาลนี้ จะทำให้มนุษย์ตระหนักในการปฏิบัติการทำงานของตัวเองในชีวิตประจำวันเพื่อความโปรดปรานของอัลลอฮฺ ﷻ เพียงพระองค์เดียวโดยไม่ตั้งภาคีกับสิ่งใดเทียบเท่ากับพระองค์ ซึ่งจะส่งผลให้มนุษย์ประกอบแต่ความดี ละเว้นความชั่วร้ายต่างๆโดยยึดหลักตามแบบอย่างของศาสนาคามุฮัมมัด ﷺ เป็นที่ตั้ง

การศึกษาอิสลามที่ว่า เป็นการศึกษาแห่งพระผู้อภิบาลนั้น ไม่เพียงแต่แหล่งที่มาเท่านั้นที่มาจากพระผู้อภิบาล ในด้านเป้าหมายทางการศึกษา และวัตถุประสงค์ก็จะต้องศึกษาเพื่อ

อัลลอฮ์ﷻ ด้วยเช่นกัน เพราะมันเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งที่มุสลิมทุกคนจะต้องระหนักในการปฏิบัติภารกิจของพวกเขา หากไม่เช่นนั้นการทำงานของเขาจะไม่เป็นที่โปรดปรานของอัลลอฮ์ﷻ และอัลลอฮ์ﷻ ได้ยืนยันในอัลกุรอานว่าพระองค์เป็นผู้ให้ความรู้แก่มนุษย์ และได้สอนมนุษย์ให้รู้จักสรรพสิ่งต่างๆที่พระองค์ได้สร้างมาคัง โองการที่อัลลอฮ์ได้ตรัสในอัลกุรอานว่า :

﴿ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَٰؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾ ﴾
(سورة البقرة : 31)

ความว่า “และพระองค์ทรงสอนอาดัมให้รู้บรรดาชื่อทั้งหมด (ของสรรพสิ่งทั้งหลาย) หลังจากนั้นทรงเสนอสิ่งเหล่านั้นแก่มะลาอิกะห์และตรัสว่า พวกเจ้าจงแจ้งข้าเถิดถึงบรรดาชื่อของสิ่งเหล่านี้ หากพวกเจ้าเป็นผู้สัจจริง”

(อัลอะเกาะเราะฮ์ : 31)

แต่ความรู้ที่อัลลอฮ์ได้ทรงประทานให้แก่มนุษย์นั้นมันเพียงน้อยนิดเท่านั้นเอง แต่มันเป็นความรู้ทุกสาขาวิชาเพื่อเป็นแนวทางสู่การเรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมอิสลามอันได้แก่กฏกติกาศาสนาที่ประชาชาติมุสลิมใช้เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อเรียนรู้ความเร้นลับของโลกและสิ่งที่มีชีวิตต่างๆ ด้วยเหตุนี้เองการศึกษาจึงไม่ใช่เป็นหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะ โรงเรียนเท่านั้น แต่การศึกษาเป็นความรับผิดชอบของทุกคน ทุกหน่วยงานในสังคม ไม่ว่าจะหน่วยงานนั้นมีภาษาพูด สัตว์เป็นอย่างไร และมันไม่ใช่เป็นเพียงความรับผิดชอบครูผู้สอนวิชาศาสนา และจริยธรรมเท่านั้น แต่เป็นความรับผิดชอบของครูผู้สอนทุกคน เพราะครูผู้สอนทุกคนจะต้องเป็นมุสลิมที่ขอมงานนคอกฏของพระผู้อภิบาลเป็นอันดับแรกก่อนที่จะเป็นครูสอนเฉพาะทางเฉพาะสาขา เช่นคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์หรือสังคมเป็นต้น คัง โองการในอัลกุรอานสุเราะฮ์อัล-อิสรอฺ อายะฮ์ที่ 85 ที่ว่า

﴿ وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴾
(سورة الاسراء : 85)

ความว่า : “และพวกท่านจะไม่ได้รับความรู้ใดๆ เว้นแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น”

2) แนวคิดทางการศึกษาในอิสลาม เป็นแนวคิดทางการศึกษาที่มีแหล่งที่มาจากสองแหล่งใหญ่ๆ คือจากอัลกุรอานและอัลอะหะดีษซึ่งเป็นแนวคิดทางการศึกษาที่สมบูรณ์แบบและสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ เป็นแนวคิดที่บริสุทธิ์ สูงส่งและมีความบะเราะกะห์อยู่ในตัวของมันเองเพราะเป็นแนวคิดที่มาจากพระผู้อภิบาลผู้ทรงสร้างทุกสรรพสิ่งและเป็นแนวคิดที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงจนตราบฟ้าดินสลาย เป็นแนวคิดที่ไม่ได้ยึดติดกับตัวบุคคล สถานที่ ภูมิภาค แนวคิดนี้ได้ประจักษ์ให้เห็นถึงคุณภาพของมันแล้วแก่ชาวโลกจากบรรพชนรุ่นแรกนับจากวันที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ทรงประทานอัลกุรอานให้แก่ท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ เป็นครั้งแรกเพื่อเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติหน้าที่อย่างต่อเนื่องจนครบสมบูรณ์ภายในระยะเวลา 23 ปี เป็นแนวคิดที่สร้างความงอกงามและความเจริญให้แก่มนุษย์ เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน ทั้งร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา อัลกุรอานจึงเปรียบเสมือนธรรมนูญแห่งมนุษยชาติที่เทียบพร้อมด้วยทุกมาตราที่สามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติใช้สู่ความสำเร็จสูงสุดทั้งโลกนี้และโลกหน้า โดยนับตั้งแต่เริ่มแรกของการประทานอัลกุรอานจนกระทั่งปัจจุบันจวบจนวันสิ้น โลก อัลกุรอานไม่เคยมีการสังคายนาแก้ไข ตัดตอนหรือเพิ่มเติมส่วนใดส่วนหนึ่งแม้เพียงพยัญชนะเดียว

ส่วนอัลอะหะดีษเป็นแหล่งที่สองของต้นกำเนิดแนวคิดทางการศึกษาอิสลามในอิสลาม เพราะเป็นที่ยอมรับในบรรดานักวิชาการมุสลิมว่า ท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ เป็นทั้งครูและนักปรัชญาการศึกษาคนแรกในประวัติศาสตร์อิสลาม (Malik, 1983 : 42) แม้ว่าท่านนะบีﷺ จะเป็นผู้ที่ไม่รู้หนังสือและไม่ได้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาใด แต่ท่านนะบีﷺ สามารถที่จะสอนวิชาจิตวิทยา ปรัชญาและกฎต่าง ๆ ทางการศึกษาแก่บรรดาเศาะหาบะฮ์ได้อย่างสมบูรณ์ไม่มีที่ติ (Rahman, 1980 : 3)

แนวคิดทางการศึกษาของท่านนะบีﷺ วางอยู่บนพื้นฐานของอัลกุรอานและแบบฉบับของท่าน ดังนั้นหากต้องการศึกษาแนวคิดทางการศึกษาของท่าน ก็จำเป็นที่จะต้องศึกษาอัล กุรอานและอัล อะหะดีษ ไปพร้อมๆ กัน

¹ ความบะเราะกะห์ หมายถึง การเพิ่มพูนสิ่งที่ตั้งมาจากอัลลอฮ์ﷻ

เมื่อได้ศึกษาอัลกุรอานอย่างพิถีพิถันมาแล้ว จะพบว่าอัลกุรอานได้กล่าวถึง ศาสตร์ในสาขาวิชาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวิชาการทางธรรมหรือวิชาการทางโลก อัลกุรอานได้เน้นถึง ความสำคัญของความรู้ แม้กระทั่งนะบีﷺยังขอรู้อาห์ จากพระองค์อัลลอฮ์เพื่อให้พระองค์ทรง เพิ่มพูนความรู้ให้แก่ท่าน ดังปรากฏในอัล กุรอานซูเราะฮ์อสูฮา อายะฮ์ที่ 114 (20 : 144) ยิ่งกว่านั้น อายะฮ์แรกที่ถูกประทานลงมาก็เป็นอายะฮ์เกี่ยวกับความรู้ (96 : 1-5) นั่นคือการกำชับให้อ่าน และ การอ่านมิได้เจาะจงเฉพาะท่านนะบีﷺเท่านั้น แต่การอ่านยังถือเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องปฏิบัติ และการอ่านก็ถือเป็นวิธีหนึ่งที่จะได้มาซึ่งความรู้

เมื่อเราศึกษาหะดีษต่าง ๆ ของท่านนะบีﷺเราจะพบว่าท่านนะบีﷺให้ความสำคัญ แก่การศึกษาเป็นอย่างมาก หะดีษต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษานั้นมีจำนวนมาก ผู้เขียนขอยกตัวอย่าง ในที่นี้เพียงบางหะดีษเท่านั้นเช่น “ เมื่อมนุษย์ได้เสียชีวิตลง อะมัลของเขาจะถูกคัดขาดจากเขา นอกจากเพียงสามสิ่ง : เสาะคะเกาะฮญารียะฮ์ หรือความรู้ที่ได้รับประโยชน์จากมัน หรือลูกที่ศอลิห ที่ขอรู้อาห์ให้กับเขา ” (รายงาน โดย มุสลิม) “ มนุษย์จะตามท่าน และผู้คนจากส่วนต่าง ๆ ของแผ่นดิน จะมาหาท่านเพื่อแสวงหาความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา ดังนั้นเมื่อเขามายังท่านจงบอกให้เขาทำความดี ” (รายงาน โดยติรมีซี) “ คำที่เต็มไปด้วยหิกมะฮ์เป็นสมบัติที่หายไประหว่างผู้รู้ ดังนั้นที่ใดก็ตามที่เขา พบมัน เขาก็จะมีสิทธิเหนือมัน ” (รายงาน โดยติรมีซี และอิบนุ มาญะฮ์) ติรมีซีกล่าวว่าหะดีษนี้เฆาะ ริบ และอิบรอฮีม อิบนุ อัล ฟัคัลผู้รายงานถือเป็นเฆาะอ็อฟ (คุรุลละเอียคใน มิซกัต อัล มะศอบิห เรื่องที่ว่าด้วยความรู้) “ การแสวงหาความรู้เป็นวาญิบเหนือมุสลิมทุกคน ” (รายงาน โดยอิบนุ มาญะฮ์ และบัยฮะกี) เนื้อหาของหะดีษนี้มะอูรูฟ (เป็นที่รู้จัก) แต่สายรายงานอ่อน “ ผู้ที่ออกไป เพื่อแสวงหาความรู้ ดังนั้นเขาก็จะอยู่ในหนทางของอัลลอฮ์จนกว่าเขาจะกลับ ” (รายงาน โดยติรมีซี และคาริมิ)

หากหะดีษที่ได้กล่าวมาข้างต้นเราจะเห็นว่าท่านนะบีﷺ ได้เน้นถึงการแสวงหา ความรู้ การเผยแพร่ความรู้ และคุณค่าของความรู้ ดังนั้นจึงเป็นที่ประจักษ์ชัดแก่เราว่าความรู้เป็น สิ่งสำคัญที่ทุกคนต้องแสวงหา และเผยแพร่แก่ผู้อื่นต่อไป

จากที่กล่าวมานั้นก็คือแหล่งที่เป็นต้นกำเนิดของของแนวคิด แต่มีนักวิชาการบาง ท่านมีทัศนะว่าแหล่งความรู้เพื่อการเรียนรู้มีหลายแหล่ง ซึ่งอัลกุรอานได้รับการถือว่าเป็นแหล่ง การเรียนรู้หลักโดยเฉพาะสำหรับมุสลิมและมนุษยชาติโดยทั่วไป ในขณะที่หะดีษได้รับการถือว่าเป็น แหล่งลำดับที่ 2 ซึ่ง โดยหลักการแล้วหะดีษหมายถึง สิ่งที่มาจากท่านเราะฮ์อูสูลทั้งที่เป็นคำพูด การ กระทำ และการยอมรับ สำหรับแหล่งการเรียนรู้ลำดับที่ 3 คือ สติปัญญาซึ่งเป็นอวัยวะที่มีอยู่จริงแต่

มีอาจสัมผัสด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้ และไม่อาจล่วงรู้ถึงขอบเขตของมันได้เช่นกันอย่างไรก็ตามผลที่เกิดจากสติปัญญานั้นสามารถสัมผัสได้ หลังจากผ่านกระบวนการคิดอย่างสมบูรณ์แล้วและแหล่งที่ 4 คือ ประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นที่ยอ้างอิงบททวนกิจกรรมต่างๆของมนุษย์ในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งประวัติศาสตร์นั้นเป็นความรู้ที่มีลักษณะพิเศษ เพราะเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกแก่นมนุษย์ชาติมากมาย

3) การจัดการกระบวนการเรียนรู้ในอิสลามเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง แต่ในการจัดนั้นผู้จัดไม่ว่าจะเป็นครูผู้สอนหรือผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ

3.1) การจัดเนื้อหาสาระของหลักสูตร หลักสูตรเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาประเภทใดและระดับใดก็ตามจะขาดหลักสูตรเสียมิได้ เพราะหลักสูตรเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นแนวทางในการจัดมวลประสบการณ์แก่ผู้เรียน อันเปรียบเสมือนแผนที่หรือเข็มทิศหรือหางเสือหรือหลอดไฟที่จะส่องนำทางการจัดการศึกษาให้บรรลุผลอย่างยั่งยืน หลักสูตรที่ดีจะต้องมีความชัดเจน เหมาะสมกับผู้เรียนและสังคมซึ่งจะทำให้การนำหลักสูตรไปใช้หรือการจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และประสบผลสำเร็จ เพราะฉะนั้นในการจัดทำหรือการพัฒนาหลักสูตรจึงควรถือเป็นงานสำคัญที่ทุกฝ่ายจะต้องร่วมมือร่วมใจกันดำเนินการเพื่อให้ได้หลักสูตรในระดับต่างๆที่ดี ถูกต้องเหมาะสม การดำเนินการไปสู่จุดหมายปลายทางในเรื่องการศึกษาจะเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว สามารถสร้างลักษณะสังคมที่ดี เป็นที่โปรดปรานของอัลลอฮฺ ﷻ ในอนาคตโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมืออย่างเต็มภาคภูมิเพื่อสร้างและพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่ยุติธรรมมีความเจริญรุ่งเรือง และสงบสุขพร้อมทั้งได้รับความโปรดปรานจากอัลลอฮฺตามที่อัลลอฮฺกล่าวในอัลกุรอานว่า (15 : 34) رَبِّ عَزَّ وَجَلَّ ความว่า “ รัฐของสุเจ้าเป็นรัฐที่สมบูรณ์และผู้อภิบาลของเจ้าเป็นทรงอภิบาล ” (34:15) ชนกลุ่มนี้ประกอบด้วยบรรดาศาสนทูต) เราะฮูล (และผู้ปฏิบัติตามเราะฮูล ﷺ ในทุกยุคสมัย)

3.2) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ในแหล่งเรียนรู้เป็นกลไกที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ ระหว่างหรือหลังการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ต่างๆ และสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้นั้น ผู้จัดกิจกรรมหรือผู้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ จำเป็นต้องมีความรู้เพียงพอเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ที่จะนำมาออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ ซึ่งต้องรู้ว่าแหล่งเรียนรู้นั้นถูกจัดอยู่ในประเภทใดมีองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง และมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอย่างไร ตลอดจนจุดเน้นหรือกิจกรรมของแหล่งเรียนรู้ว่ามีกิจกรรมอะไรบ้าง และมีเนื้อหาสาระอะไรที่ควรเน้นให้ผู้เข้าใช้บริการทราบหรือเรียนรู้ ซึ่งผู้ออกแบบกิจกรรมต้องเข้าใจในเรื่องนี้ เนื่องจากองค์ความรู้ต่างๆ ที่อยู่ในแหล่งเรียนรู้อาจมีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในหลักสูตร ซึ่งก็จะเป็น

ประโยชน์และมีความหมายต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนมากขึ้น ดังนั้นการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ จึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยเติมเต็มความรู้ หรือการขยายความรู้ความเข้าใจให้ผู้เรียนหรือเสริมทักษะทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ในตัวผู้เรียนต่อไป ฉะนั้นการออกแบบ กิจกรรมการเรียนรู้จึงจำเป็นต้องเข้าใจเกี่ยวกับความหมายความสำคัญ ลักษณะ ประโยชน์ รูปแบบ และขั้นตอนตลอดจนหลักในการสร้างหรือออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้

3.3) การจัดสื่อการเรียนรู้และนวัตกรรมการเรียนการสอนนับได้ว่าเป็นสิ่งที่มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการจัดการเรียนการสอน หรืออาจพูดได้ว่าสื่อเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสร้างองค์ความรู้ให้กับผู้เรียน การเรียนการสอนด้วยการใช้วิธีสอนในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะรูปแบบใดแต่ถ้าไม่มีสื่อที่จะมาประกอบในการเรียนการสอนที่ดีและเพียงพอ การเรียนการสอนนั้นอาจจะไม่น่าสนใจและอาจทำให้การเรียนนั้นไม่บรรลุจุดประสงค์ แต่ถ้ามีการใช้สื่อมาประกอบในการสอนเป็นการช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้นสามารถจดจำได้ดีกว่าการเรียนแต่ตัวหนังสือหรือบรรยายแบบไม่เห็นภาพ แม้กระทั่งการเขียนแผนการสอนยังต้องระบุถึงสื่อที่จะใช้ในการสอนเรื่องๆ นั้น จึงถือได้ว่าสื่อเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญในการเรียนการสอนเพื่อที่การเรียนการสอนนั้นจะเป็นไปได้เป็นอย่างดี

3.4) การจัดกระบวนการเรียนการสอนในอิสลามนั้น หมายถึง การจัดกระบวนการเรียนการสอนในทุกรูปแบบที่อยู่ในกรอบของศาสนาอิสลามเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาอิสลาม ซึ่งจะมีข้อสังเกตอยู่ว่ากระบวนการเรียนการสอนในอิสลามนั้นจะต้องยึดหลักจากแหล่งที่มาของการศึกษาอิสลาม และไม่ขัดแย้งกับหลักการศรัทธาและบทบัญญัติแห่งอิสลามอีกด้วย และอิสลามไม่ยอมรับความสำเร็จในการจัดการเรียนการสอนที่เกิดขึ้น จนกว่าแนวทางในการจัดการเรียนการสอนนั้นจะสอดคล้องกับเป้าหมายของการศึกษาในอิสลาม เพราะวัตถุประสงค์นั้นไม่สามารถที่จะลบล้างแนวทางหรือกระบวนการที่ชั่วร้ายได้ในศาสนาของเรา ฉะนั้นกระบวนการและแนวทางจะต้องสอดคล้องกันกับวัตถุประสงค์ กล่าวคือ ทั้งสองอย่างจะต้องอยู่ในกรอบของศาสนาและหลักขาริอะห์ของอัลลอฮ์ ﷻ

3.5) การวัดและประเมินผลทางการศึกษาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนในอิสลามทั้งนี้เพื่อเป็น การปรับปรุง ป้องกันและแก้ไข โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อหาจุดอ่อนจุดแข็งของการจัดการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ การวัดผลประเมินจึงไม่มีการสิ้นสุด เพียงแต่ผู้กระทำการประเมินผลจะสามารถรู้ได้ว่าจุดใดของระบบที่ประสบความสำเร็จและควรมีการพัฒนาให้ดีขึ้น และส่วนใดที่ยังต้องแก้ไขปรับปรุงต่อไป อัลกุรอานได้ให้ความสำคัญต่อการประเมินผลจริยธรรม

¹ Ibrahim 'Umairah, 1975. "Tadris al-'Ulum wa al-Tarbiyyah al-Diniyyah" หน้า 105

ของมุสลิมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และมีการยอมรับโดยอະยะฮ์จากอัลกุรอานและท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ หรือไม่ว่าหากมีการกระทำใดที่ไม่ถูกต้องก็จะมีอະยะฮ์จากอัลลอฮ์ประทานลงมาเพื่อเปลี่ยนแปลง ซึ่งเหตุการณ์ในทำนองนี้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง สมัยของท่านเราะสูลุลลอฮ์

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะที่ได้รับจากการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดทางการศึกษาและกระบวนการจัดการเรียนรู้ในอิสลาม พบว่าการศึกษาในอิสลามนั้นมีคุณสมบัติพิเศษที่แตกต่างไปจากการศึกษาทั่วไปก็คือ การศึกษาในอิสลามมีแหล่งที่มาจากพระเจ้าผู้ทรงสร้างทุกสรรพสิ่ง โดยมีท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ เป็นแบบอย่างทีสมบูรณ์แบบในการปฏิบัติ ซึ่งมีแนวคิดทางการศึกษาที่โดดเด่นได้ประจักษ์ต่อชาวโลก ตั้งสมัยของท่านจนถึงทุกวันนี้เวลาผ่านไปนานถึง 1400 ปีมาแล้วแต่แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตของท่านก็ยังเป็นที่ยอมรับของชาวโลกอย่างไม่เสื่อมคลาย ส่วนในเรื่องกระบวนการจัดการเรียนรู้นั้น ครูผู้สอนจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ ก็คือ 1.เนื้อหาสาระของหลักสูตรการศึกษา 2 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ในแหล่งเรียนรู้ 3. การจัดสื่อการเรียนรู้และนวัตกรรมการเรียนการสอน 4. การจัดการกระบวนการเรียนการสอน และสุดท้ายคือ 5.การวัดและประเมินผลทางการศึกษา ดังนั้น ด้วยความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นควรให้ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนในสถาบันการศึกษาระดับต่างๆ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาอิสลามได้ตระหนักถึงเรื่องหลักสูตรการศึกษาและกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแบบฉบับของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ที่ได้ทำการสอน ทั้งนี้ เพื่อที่จะได้พัฒนาวิธีการสอนที่หลากหลาย และให้ประโยชน์โดยตรงต่อผู้เรียน

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการจัดทำวิทยานิพนธ์ครั้งต่อไป

5.3.2.1) ควรมีการวิจัยภาคสนามเกี่ยวกับการศึกษาในอิสลาม แนวคิดและกระบวนการจัดการเรียนรู้ในอิสลาม : กรณีศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้อิสลามศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

5.3.2.2) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างระบบการศึกษาอิสลาม กับระบบการศึกษาทั่วไป